

KULA KAZASINDA EĞİTİM (1880-1914)*

Biray ÇAKMAK**

Serap ALACÜCÜK***

Özet

Çalışmada 19. yüzyıl sonunda-20. yüzyıl başında Kula Kazası'nda geleneksel ve modern eğitim kurumları ana hatlarıyla ele alınmıştır. Birinci el arşiv ve matbu kaynaklara dayalı olarak yapılan çalışmada Kula Kazası'nda başlıca eğitim kurumlarını sıbyan/ibtidâi mektepler, erkek rüşdiye mektebi ve çırak mektebinin oluşturduğu görülmüştür. Kula Kasabası'nda Rumlara ait ibtidâi ve rüşdi derecelerde mekteplerin faaliyet gösterdiği anlaşılmıştır. Kula Kasabası'nda Fransız Katolik misyonerlerin de eğitim kurumları açtıkları görülmüştür. İlaveten geleneksel eğitim kurumları olan medreselerin faaliyetlerine devam ettiği tespit edilmiştir. Çalışma daha ziyade Kula Kazası'ndaki eğitimi kurumsal olarak ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erkek Rüşdiye Mektebi, İbtidâi Mektepler, Kula Kasabası, Kula Kazası Medreseler, Rum Mektepleri.

EDUCATION IN THE KULA DISTRICT (1880-1914)

Abstract

In the study, traditional and modern educational institutions in the Kula District at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century were discussed. The study based on primary sources (archives) and printed sources observed that the primary education institutions in the Kula District were sıbyan/ibtidâi schools, boys' rushdie schools, and apprentice schools. It was understood that the schools belonging to the Greeks at ibtidâi and rushdie school degrees were operating in the Kula District. It was observed that French Catholic missionaries also opened educational institutions in Kula Town. Additionally, it was determined that madrasahs, traditional educational institutions, continued their activities. Rather, the study was conducted in order to reveal the education in the Kula District as an institutional one.

Keywords: Boys' Rushdie School, Greek Schools, İbtidâi Schools, Kula District, Kula Town, Madrasahs.

Giriş

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında önemli gelişmeler yaşandı. Öncelikle askerî alanda modern mektepler açıldı. II. Mahmut 1824 yılında yayınladığı fermanla, İstanbul'da sakin ahaliye çocuklarını sıbyan

---

* Çalışma, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Biray ÇAKMAK danışmanlığında, Serap ALACÜCÜK tarafından hazırlanmakta olan "II. Abdülhamit Döneminde Kula'da Geleneksel ve Modern Eğitim Kurumları" isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, e-posta: biray.cakmak@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9753-4313

*** Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, e-posta: serap_sivasli_1994@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3899-8521

mekteplerine göndermelerini emretti (Ferman sureti için bkz. Mahmud Cevad, 1338: 1-3). Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) sıbyan mekteplerini ıslah etmeye yönelik önemli çabalar görüldü. Ancak mesafe kat edilmekle birlikte çok başarılı olunamadı. Zira sıbyan mektepleri büyük ölçüde geleneksel yapılarını muhafaza etti. Bir kısmı *usûl-ı atîkten usûl-i cedîde* dönüştürüldü. Az sayıda da olsa yeni ibtidâî mektepler açıldı. Ancak finansman ve öğretmen sorunu çözülemediği için nitelik ve nicelik bakımından sıbyan mekteplerini istenen düzeye getirmek mümkün olmadı. 1869 yılında yayınlanan Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi'nde ibtidâî mektepler ile ilgili önemli düzenlemeler yapıldı. Ancak yapısal sorunlar tamamen çözülemediği için sıbyan mektepleri sorun olmaya devam etti. II. Abdülhamit Dönemi'nde (1876-1909) Kaza Maârif Komisyonları kurularak mesafe kat edilmeye çalışıldı. *Evkâf-ı münderise*, maârif adına inşa edilen ve maâriife terk edilen dükkân, han, hamam kira gelirleri ve diğer mahallî imkânlarla çözümler üretilmeye çalışıldı. Ancak finansman sorunu tamamen çözülemedi. Muallim sorununu çözmek için vilayet merkezlerinde Dârümuallimîn-i İbtidâî'ler açıldı.¹ Ancak muallimlerin nitelik ve niceliği de sorun olmayı sürdürdü. Muallim maaşları mahallî malî imkânsızlıklar sebebiyle oldukça düşüktü. Kısaca *ma'ârifin esâsı ibtidâî mektepleri olduğu ma'lûm ve ibtidâî tahsîlsiz terakkî ümid itmek temelini vaz' itmeksizin havâda bir binâ tutdurmağa çalışmak kâbilinde* (Hizmet Gazetesi, 292, 27 Ekim 1889/2 Ra 1307) olduğu halde ibtidâî mektepler beklenen düzeyde gelişme sağlayamadı.²

II. Mahmut Devri sonlarında ilk defa rüşdiye mektepleri açıldı. Sultan Ahmet Camii hünkâr mahfilinde 1839 yılında tedrisata başlayan Mekteb-i Maârif-i Adliye (Mahmud Cevad, 1338: 25) ile Süleymaniye Camii'nde açılan Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye-i Adliye ilk rüşdiye mektepleridir (Demirel, 2002: 67-73). Modernleşme sürecine giren devletin ihtiyaç duyduğu memur ihtiyacını karşılamak amacıyla açılan rüşdiye mektepleri zamanla önemli gelişme gösterdi. Tanzimat Dönemi'nde vilayet merkezleri ile liva merkezleri ve önemli şehirlerde erkek rüşdiye mektepleri açıldı. Rüşdiye mektepleri ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapıldı (Altınova, 2010: 119-120, 123-125, 127-128; Mahmud Cevad, 1338: 59-61, 63-64; Somel, 2010: 65; Dobrev, 2015: 164-168). 1860 yılında İstanbul'da 11, Rumeli'de 28, Anadolu'da 6 olmak üzere toplam 34 rüşdiye mektebi vardı (Altınova, 2010: 132-133). 1863 yılında Rumeli'de 45, Anadolu'da 29 adet rüşdiye mektebi mevcuttu. 23 Eylül 1866 tarihinde erkek rüşdiye mektebi sayısı 98 idi (BOA. MVL. 879/12, 23 Eylül 1866/13 Ca 1283). 1870 yılında Rumeli'de 77, Anadolu'da 80 rüşdiye mektebi vardı (Altınova, 2010: 135). Rüşdiye mektepleri

¹ 12 Mart 1892 tarihinde vilâyet merkezleri Edirne, Selanik, Bursa, İzmir ve Sivas şehirlerinde birer tane dârümuallimîn-i ibtidâî vardı (BOA. MF. İBT. 29/123, 25 Temmuz 1892/29 Z 1309, s. 8). Taşrada açılan dârümuallimîn-i ibtidâîler hakkında bilgi için bkz. (Kodaman, 1991: 150-154).

² 19. yüzyılda sıbyan/ibtidâî mektepler hakkında bkz. (Kodaman, 1991: 57-90).

ile ilgili esaslı düzenlemeler 1869 yılında yayınlanan Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi ile yapıldı. Nizâmnâmenin 18. maddesi, Müslüman nüfusu 500 haneyi aşan kasabalarda bir erkek rüşdiye mektebinin açılmasını zorunlu hale getirdi. Aynı durum Gayrimüslimler için de geçerliydi (Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi, 1289: 187). Maârif Nezâreti kısa süre sonra ilgili maddeyi umûmî tebligat ile vilayetlere bildirdi.³ 1870'li yılların başında birçok kaza merkezinde erkek rüşdiye mektebi açıldı. 12 Mart 1892 tarihinde erkek rüşdiye mektebi sayısı taşrada 341, İstanbul'da 13 olmak üzere 354'e çıktı (BOA. MF. İBT. 29/123, 25 Temmuz 1892/29 Z 1309, s. 7-8). İlki 1858 yılında İstanbul'da açılan kız rüşdiye mektebi sayısı ise aynı tarihte taşrada 12 (BOA. MF. İBT. 29/123, 25 Temmuz 1892/29 Z 1309, s. 7), İstanbul'da 8 (BOA. MF. İBT. 29/123, 25 Temmuz 1892/29 Z 1309, s. 8) olmak üzere toplam 20 adetti. Süreç içinde nahiye merkezlerinde de açılan rüşdiye mekteplerinin sayısı 20. yüzyıl başında daha da arttı.

19. yüzyılda geleneksel eğitim kurumu medreseler de faaliyetlerine devam etti. Vakıfların finanse ettiği medreseler 1826 yılından itibaren Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti tarafından idare edildi. Müderrislerin azillerini ve tayinlerini Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti ile Şeyhülislâmlık yaptı. Osmanlı Devleti 19. yüzyılda medreseleri ıslah etmeye yönelik esaslı bir teşebbüste bulunmadı. Medreseler varlıklarını genelde geleneksel yapıları ile sürdürdü. Yeni medreseler de açıldı. *Ulûm-ı dîniye* ağırlıklı eğitim veren medreseler taşrada genelde düşük dereceliydi. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin müderris, kadı/nâib ve müftü gibi personel ihtiyacını karşılamayı devam ettirdiler. II. Meşrutiyet Dönemi'nde medreseleri ıslah etmeye yönelik çeşitli teşebbüsler yapıldı. 1909 yılında medreseleri ıslaha yönelik Medâris-i İlmiyye Nizâmnâmesi, 1914 yılında Islâh-ı Medâris Nizâmnâmesi yayınlandı. Islâhât-ı İlmiye Encümeni kuruldu. Medreselerin müfredatı yeniden düzenlendi. Müfredatına müspet bilimler de konulan Dârülhilafetülaliye Medreseleri kuruldu (Gündüz, 2018: 108-109). İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerde ihtisas medreseleri de açıldı. Ancak I. Dünya Harbi, ıslah teşebbüslerinden beklenen neticenin alınmasına engel teşkil etti.

19. yüzyılda *mekâtib-i husûsiye* kapsamında özel eğitim-öğretim kurumları da faaliyet gösterdi. Her türlü masrafı gerçek ya da tüzel kişiler tarafından karşılanan husûsî mektepler, Osmanlı Devleti'nin tebaası Gayrimüslimler, Protestan, Katolik ve Ortodoks misyonerler ile yine Osmanlı Devleti'nin tebaası Müslümanlar tarafından açıldı. Rumlar, Ermeniler ve Museviler çok sayıda ibtidâî, rüşdî ve az sayıda idâdî düzeyinde mektepler açtılar. Osmanlı Devleti rüşdî ve idâdî derecedeki Gayrimüslim mekteplerine Türkçe/Lisân-ı Osmanî muallimi tayin etti. Misyoner mekteplerini Protestan, Katolik, Ortodoks

---

³ Bu hususta Maârif Nezâreti'nin 14 Temmuz 1872 tarihinde vilayetlere yaptığı umûmî tebligat için bkz. (BOA. MF. MKT. 2/115, 14 Temmuz 1872/8 Ca 1289; Altınova, 2010: 139-140).

tarikatlar/cemaatler açtı (Şişman, 2006; Mutlu, 2005). Yabancı mektepler genelde Rum ve Ermeni nüfusun bulduğu yerlerde açıldı. Bu mekteplerde eğitim-öğretim, mezhep propagandası ve sair gizli ajandalarla paralel yürütüldü. Müslüman Türk ahali de husûsî mektepler açtı. Devlet tarafından ibtidâî mektep açılmaması Müslüman ahaliye özel okullar açmaya itti. Özel okullar Maârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi'nin özellikle 129. ve 130. maddeleri hükümlerine tabi tutuldu (Güçtekin, 2015: 29-103; Koçak, 1985: 485-494. Mahallî düzeyde yapılmış bir çalışma için bkz. Çakmak, 2011: 41-57).

Kula Kazası Hakkında

Kula Kazası 1852 yılına kadar Kütahya Sancağı'na bağlı kaldı. 1852 yılında Aydın Eyâleti Valisi Kula Kazası'nın Kütahya'ya nazaran Manisa'ya daha yakın bir konumda bulunduğunu, ticaretinin Manisa ve İzmir ile daha yoğun olduğunu ileri sürerek Kula Kazası'nın Kütahya Sancağı'ndan ayrılarak Saruhan Sancağı'na bağlanması gerektiğini Dâhiliye Nezâreti'ne bildirdi. Evrakı 8 Nisan 1852 tarihinde müzakere eden Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, Maliye Nezâreti'nden olumlu görüş alarak talebi uygun buldu. 19 Nisan 1852 tarihinde yazılan arz tezkiresi üzerine 20 Nisan 1852 tarihinde gerekli olan irade-i seniye çıktı (BOA. İrade. Meclis-i Vâlâ, 235/8235, 19 Nisan 1852/28 C 1268). Böylece Kula Kazası 13 Mart 1852 tarihinden itibaren Saruhan Sancağı'na bağlandı. 1867 yılında Aydın Vilâyeti'nin kurulmasını müteakip Saruhan Sancağı'na bağlı kaldı (Emecen, 2003: 582, 577-583). Bu mülkî-idarî statüsünü sonraki yıllarda da sürdürdü.

Tanzimat Dönemi'nde kaza müdürü tarafından idare edilen Kula Kazası'nı 1867 yılından itibaren kaymakam yönetmeye başladı. Kula Kasabası kaza merkeziydi. Kazada Selendi ve Mendehorya nahiyeleri vardı. Nahiye teşkilatı kurulduğu için Selendi Nahiyesi'ni nahiye müdürü idare etti. Müdürlük teşkilatı kurulamayan Mendehorya Nahiyesi, doğrudan kaza merkezinden yönetildi. Mendehorya Nahiyesi 1914 yılında hâlâ kaza merkezinden idare edilmekteydi (BOA. DH. İD. 222/2, 2 Kasım 1914/13 Z 1332).

Kazada Müslüman Türk nüfus yanında Rumlar da meskûndü. 1891 yılında kazada 25967'si Müslüman Türk, 3144'ü Rum olmak üzere 29111 nüfus vardı (1890-1891/H.1308 Aydın Vilâyeti'ne Mahsûs Salnâme, 1308: 412). Aynı yıl Kula Kasabası'nda 10041 kişi mevcuttu. 21 köyü bulunan Selendi Nahiyesi'nde nüfus 5014 kişiydi. Nahiye merkezi Selendi Köyü'nde 893 nüfus vardı (1890-1891/H.1308 Aydın Vilâyeti'ne Mahsûs Salnâme, 1308: 585-586). 1906 yılında Kula Kazası'nda Selendi Nahiyesi ile 111 mahalle ve köy vardı. Kazada 29447'si Müslüman, 3152'si Rum ve 117'si Musevi olmak üzere toplam 32716 kişi vardı. Kula Kasabası'nda 8634'ü Müslüman Türk, 2587'si Rum ve 48'i yabancı olmak üzere toplam 11269 kişi yaşamaktaydı (1905-1906/H.1323 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1323: 343).

Kazada temel iktisadî faaliyetler tarım, hayvancılık, madencilik ve imalat sanayi idi (BOA. MVL. 25/5, 22 Aralık 1847/14 M 1264; BOA. A. MKT. 168/97, 14 Ocak 1849/19 S 1265; BOA. MVL. 286/52, 22 Mart 1855/3 B 1271; BOA. MVL. 677/24, 4 Eylül 1864/2 R 1281; BOA. MVL. 1035/142, 19 Haziran 1867/16 S 1284; BOA. A. MKT. MHM. 460/25, 1 Ağustos 1873/6 C 1290). Nüfusun kâhir ekseriyeti köylerde yaşadığı için tarım ve hayvancılık başlıca üretim ve istihdam sektörleriydi (1898-1899/H.1316 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1316: 459; 1908-1909/H.1326 Salnâme-i Vilâyet-i Aydın, 1326: 676). İmalat sanayi içinde halıcılık mühim bir yere sahipti. Kula, Uşak ve Gördes gibi Batı Anadolu'daki geleneksel halı imalat merkezlerinden biriydi (Ahenk Gazetesi, 87, 31 Aralık 1895/14 B 1313; Hizmet Gazetesi, 701, 9 Kasım 1893/29 Ra 1311). Kaza maden suları ile de meşhurdu. Kula Kasabası'nda pazartesi günleri, Selendi Köyü'nde cuma günleri birer hafta pazarı kurulmaktaydı (1908-1909/H.1326 Salnâme-i Vilâyet-i Aydın, 1326: 675; 1893-1894/H.1311 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1311: 269).

Kula Kazasındaki Eğitim Kurumları

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında Kula Kazası'ndaki eğitim kurumlarını sıbyan/ibtidâî mektepler, erkek rüşdiye mektebi, çırak mektebi, Rum mektepleri, Fransız mektepleri ve medreseler meydana getirmektedir.

Sıbyan/İbtidâî Mektepleri

Kula Kasabası'nda geleneksel sıbyan mektepleri 19. yüzyılda eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etti. *Usûl-ı atîk* üzere hizmet veren sıbyan mekteplerinin bir kısmı vakıflar tarafından finanse edildi. Bir kısmı ahalinin maddi desteği ile varlığını sürdürdü. Bunlar yanında 1880'li yıllardan itibaren *usûl-ı cedîd* üzere ibtidâî mektepler açıldı. Kula Kasabası'nda ibtidâî mekteplerin açılmasında kaza mülkî kaymakamı Abdi Efendi'nin gayretleri etkili oldu. Kaza Maârif Komisyonu'nu teşkil ettirerek faaliyete geçirdi. Komisyon vasıtasıyla ibtidâî mekteplerin açılmasını sağladı. Kula Kasabası'nda iki adet ibtidâî mektebi açtırdı. Bu ibtidâî mekteplerin masraflarını karşılamak amacıyla yirmi adet dükkân ve han inşa ve tedarik etti (Hizmet Gazetesi, 44, 13 Nisan 1887/19 B 1304).

1893 yılı sonunda Kula Kasabası'ndaki ibtidâî mektepleri tanzim ve ıslah etmek amacıyla mahalle ve köylerin ileri gelenlerinden kasabada komisyon teşkil edildi. Bir taraftan muallimler tedarik ederek sıbyan mekteplerindeki eğitim-öğretimi *usûl-ı cedîd* üzere icra ettirmek, diğer taraftan da muallim maaşlarına karşılık bulmak amacıyla çalışmaya başlandı (Hizmet Gazetesi, 717, 3 Ocak 1894/25 C 1311).

Kula Kasabası'ndaki ibtidâî mektepler ihtiyacı karşılamadığı için Kışla-ı Hümayun karşısında daha önce inşasına başlandığı halde tamamlanamayan ibtidâî mektebi binası inşaatı tamamlandı. Mektep, II. Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümü olan 31 Ağustos 1899 tarihinde perşembe günü resmî törenle açıldı.

Açılış töreninde kazadaki mülkî, askerî ve adlî memurlar, mahallî eşraf, ahali ve muallimler hazır bulundu (Ahenk Gazetesi, 934, 13 Eylül 1899/7 Ca 1317). Aydın Vilâyeti Maârif Müdürlüğü 18 Eylül 1899 tarihinde Maârif Nezâreti'ne ibtidâî mektebin açıldığını bildirdi. Maârif Nezâreti Mekâtib-i İbtidâîye İdaresi mektebin açılışının gazetelerde ilan edilmesi gerektiğini ifade etti (BOA. MF. MKT. 473/20, 23 Ekim 1899/17 C 1317). Kısa süre sonra Kula'da maârif alanında yaşanan olumlu gelişme gazetelerde ilan edildi. Mektep binasının inşaatının tamamlanarak açılmasında Kula Kazası Kaymakamı Halim Bey'in gayretleri etkili oldu.

Kula Kasabası'nda Mayıs 1902 tarihi itibarıyla dört tane erkek ibtidâî mektebi vardı. Kula Çarşı Erkek İbtidâî Mektebi'nde muallim-i evvel Osman Efendi idi. Maaşı 152 kuruştı. Maaşının yıllık tutarı 1824 kuruştı. Mektepte muallim-i sâni Rüstem Efendi idi. Maaşı aylık 133 kuruştı. Maaşının tutarı yıllık 1596 kuruştı. Mektepte muallim-i sâlis Hacı Ahsen Efendi idi. Maaşı aylık 76 kuruştı. Maaşının tutarı yıllık 912 kuruştı. Mektepte bevvab Şerif Ali Ağa idi. Maaşı aylık 76 kuruştı. Yıllık maaş tutarı 912 kuruştı. Mektebin yıllık yakacak masrafı yaklaşık 175 kuruştı (BOA. MF. MKT. 644/7, 15 Temmuz 1902/8 R 1320, lef 2).

Kula Soğukkuyu Erkek İbtidâî Mektebi'nde muallim-i evvel Hafız Ali Efendi idi. Maaşı 152 kuruştı. Maaşının tutarı yıllık 1824 kuruştı. Mektepte muallim-i sâni Ahmet Efendi idi. Maaşı aylık 133 kuruştı. Maaşının yıllık tutarı 1596 kuruştı. Mektepte muallim-i sâlis Süleyman Efendi idi. Maaşı aylık 114 kuruştı. Maaşının yıllık tutarı 1368 kuruştı. Mektepte bevvab Halil Ağa idi. Maaşı 76 kuruştı. Maaşının yıllık tutarı 912 kuruştı. Mektebin yıllık yakacak masrafı yaklaşık 175 kuruştı (BOA. MF. MKT. 644/7, 15 Temmuz 1902/8 R 1320, lef 2).

Kula Soğukkuyu Erkek İbtidâî Mektebi'nin kasabada bir şubesi vardı. Bu şubede muallim Hâfız Mehmet Efendi idi. Aylık maaşı 57 kuruştı. Maaşının yıllık tutarı 684 kuruştı. Mektepte sülüs muallimi Hafız Mehmet Efendi idi. Aylık maaşı 66 kuruş 20 pare idi. Maaşının yıllık tutarı 798 kuruştı (BOA. MF. MKT. 644/7, 15 Temmuz 1902/8 R 1320, lef 2).

Kula Kurşunlu Erkek İbtidâî Mektebi'nde muallim Hâfız Halil Efendi idi. Hâfız Halil Efendi'nin maaşı 57 kuruştı. Maaşının yıllık tutarı 684 kuruştı (BOA. MF. MKT. 644/7, 15 Temmuz 1902/8 R 1320, lef 2).

1894 yılında Kula Kasabası'nda ilk kız ibtidâî mektebinin inşasına başlandı. Mektep binası inşaatı 1895 yılında tamamlandı (Ahenk Gazetesi, 87, 31 Aralık 1895/14 B 1313). Mektep aynı yıl hizmete girdi. Kız ibtidâî mektebi Aydın Vilâyeti'nin emri üzerine mahallî imkânlarla inşa edildi. Kaza maârif gelirleri arasında bulunan mera çayırı esmanı, meclis-i umûmîde belde eşrafının oybirliği

ile aldığı kararla kız ibtidâî mektebi inşa masrafı ile muallime ve bevvabe maaşlarına tahsis edildi (BOA. MF. MKT. 287/34, 11 Ekim 1895/21 R 1313, lef 1). Mektepte 1908 yılında muallime Hatice Hanım, bevvabe Fatıma Hanım idi. Mektepte 1908 yılında 70 kız öğrenci vardı (1908-1909/H.1326 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1326: 671).

Kız ve erkek ibtidâî mekteplerinde görev yapan personel maaşları Kaza Maârif Komisyonu tarafından ödenmekteydi.

Kula Erkek Rüşdiye Mektebi

Kula Kasabası'nda erkek rüşdiye mektebinin açılması ilk defa 1870 yılında gündeme geldi. Ancak rüşdiye mektebi inşası mümkün olamadı (BOA. ŞD. 1375/68, 25 Eylül 1870/28 C 1287, lef 2). Rüşdiye mektebi binası mahallî imkânlarla yapıldı. Akhisar Kaymakamı iken 11 Eylül 1882 tarihinde çıkan irade-i seniye ile Kula Kaymakamlığı'na becayiş suretiyle atanan Abdi Bey (BOA. İrade. Dâhiliye. 68874, 11 Eylül 1882/27 L 1299), mektep binasının inşasına öncülük etti. Mahallî imkânları harekete geçirdi. Rüşdiye mektebi binasının alt katına dükkânlar inşa ettirdi. Böylece elde edilen kira gelirleri ile ibtidâî mektebi muallimleri maaşları karşılandı. Rüşdiye Mektebi 1884 yılında açılarak hizmet vermeye başladı (1886-1887/M.1302 Aydın Vilâyeti'ne Mahsûs Salnâme, 1302: 246). Kula Kaymakamlığı, maaşı tahsis edilerek mektebe muallim-i evvel tayin edilmesini istedi. Ancak Maârif Nezâreti, bütçede karşılık olmadığı gerekçesiyle mektebe muallim-i evvel maaşı tahsis edilemeyeceğini bildirdi. Mahallî imkânlarla, yani evkâf-ı münderise ile bulunacak karşılıkla maaşı ödenmek üzere mektebe bir muallim bulunması gerektiğini Aydın Vilâyeti'ne bildirdi.

Mektepte muallim-i evvel, muallim-i sâni, muallim-i sâlis, hüsn-i hat muallimi ve bevvab görev yaptı. Mektebe muallim-i evvel maaşı tahsis edilemediği için Halit Efendi, maaşı Kaza Maârif Komisyonu tarafından verilmek üzere muallim-i sâni tayin edildi. Halit Efendi'nin maaşı 300 kuruştı. Mektebe Mehmet Ağa 100 kuruş maaşla bevvab atandı. Onun maaşı da Kaza Maârif Komisyonu tarafından ödendi. 1887 yılında mektebe muallim-i evvel tayin edildi. Zira mektepteki talebe sayısı seksene kadar çıkmıştı. Öncelikle Maârif Nezâreti'nin tezkiresi, Sadaret'in arzı üzerine 10 Mart 1887 tarihinde çıkan irade-i seniye ile muallim-i evvel için bütçeden 600 kuruş maaş tahsis edildi (BOA. İrade. Dâhiliye. 80733, 10 Mart 1887/14 C 1304, lef 1, lef 2). Sadaret'in Maârif Nezâreti'ne gereğini buyuruldu ile bildirmesi üzerine Kula Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine, Maârif Meclisi'nin 8 Mart 1887 tarihli kararı ile Dârümuallimîn Rüşdiye Şubesi⁴'nden şhadetnâme ile mezun

---

⁴ Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar rüşdiye mektebi muallimi yetiştiren tek mektep olarak hizmet veren Dârümuallimîn hakkında detaylı bilgi için bkz. (Özcan, 1992: 444-456; Öztürk, 1993: 551-552).

Dağıstanlı Ahmet Nuri Efendi 600 kuruş maaşla tayin edildi (BOA. MF. MKT. 93/55, 24 Mart 1887/28 C 1304, lef 1; BOA. MF. İBT. 20/121, 28 Mart 1887/3 B 1304, lef 1). Mart ayı içinde görevine başladı (Hizmet Gazetesi, 49, 1 Mayıs 1887/7 Ş 1304). Ahmet Nuri Efendi 3 Ocak 1908 tarihine kadar görev yaptı. Kula Erkek Rüşdiye Mektebi'ndeki toplam hizmet süresi 20 yıl 9 ay idi (BOA. ŞD. 1089/83, 5 Nisan 1909/14 Ra 1327, lef 1). Ruûs-ı hümayun ile taltif edildi (BOA. MF. MKT. 551/18, 13 Nisan 1901/23 Z 1318, lef 10; BOA. MF. MKT. 568/15, 6 Temmuz 1901/19 Ra 1319, lef 1). Gözlerindeki sağlık sorunları sebebiyle 1907 yılında tekaüdünü talep etti. Ancak hizmet süresinin yetersiz olması sebebiyle bir müddet daha çalışmak zorunda kaldı (BOA. MF. MKT. 1036/6, 21 Ocak 1908/17 Z 1325, lef 1). Tedavi için İstanbul'a gitti (BOA. MF. İBT. 200/129, 25 Aralık 1907/20 Za 1325, lef 1; BOA. MF. MKT. 1036/6, 21 Ocak 1908/17 Z 1325, lef 2, lef 3). Gözlerindeki rahatsızlık sebebiyle Ocak 1908 tarihinde emekli oldu. Kısa süre sonra da vefat etti (BOA. ŞD. 1089/83, 5 Nisan 1909/14 Ra 1327, lef 2). Ahmet Nuri Efendi'den sonra yerine Dârülmualimîn Rüşdiye Şubesi'nden mezun Mustafa Efendi atandı. Mustafa Efendi Dârülfünun Edebiyat Şubesi'ne girmeye hak kazandığı için görevine başlamadan istifa etti. Muallim-i evveliğe Maârif Meclisi'nin 7 Mart 1908 tarihli kararıyla Ahmet Vasfi Efendi 400 kuruş maaşla atandı. Dârülmualimîn Rüşdiye Şubesi'nden şhadetnâme ile yeni mezun Ahmet Vasfi Efendi, İstanbul-Manisa arası için brüt 400 kuruş harcırah aldı (BOA. MF. MKT. 1045/15, 24 Mart 1908/20 S 1326, lef 1, lef 2, lef 3). 23 Ocak 1909 tarihine kadar görev yaptı. 1907-1908 ders yılı imtihan-ı umûmî sonuçlarında tahrifat yaptığı gerekçesiyle azledildi. Yerine vekâleten Kırkağaç Kazası Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Yakup Efendi atandı. Ahmet Vasfi Efendi, Beyrut Vilayeti'nde Safed Rüşdiye Mektebi muallim-i evveliğine tayin edildi (BOA. MF. İBT. 220/32, 30 Ocak 1909/8 M 1327, lef 1; BOA. MF. İBT. 230/93, 4 Mayıs 1909/13 R 1327, lef 1; BOA. MF. İBT. 230/93, 4 Mayıs 1909/13 R 1327, lef 2; BOA. MF. MKT. 1107/59, 18 Mart 1909/25 S 1327, lef 1; BOA. MF. İBT. 230/54, 1 Nisan 1909/10 Ra 1327, lef 1). Mayıs 1909 tarihinde Maârif Meclisi, evrakta tahrifat yaptığı gerekçesiyle hakkında kanûnî takibat yapılması gerektiği hususunun Adliye ve Mezâhib Nezâreti'ne bildirilmesine karar verdi (BOA. MF. İBT. 232/83, 12 Mayıs 1909/21 R 1327, lef 1). Muallim-i evveliğe vekâleten atanan Yakup Efendi'nin asaleti talebi üzerine tasdik edilmedi (BOA. MF. İBT. 228/6, 17 Mart 1909/24 S 1327, lef 1). Kula Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evveliğine Dârülmualimîn Rüşdiye Şubesi'nden aliyülâlâ derecede şhadetnâme ile mezun Mehmet Hilmi Efendi 400 kuruş maaşla atandı (BOA. MF. İBT. 230/31, 30 Mart 1909/8 Ra 1327, lef 1; BOA. MF. İBT. 230/26, 29 Mart 1909/7 Ra 1327, lef 1). Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi, Muhasebe-i Maârif-i Umûmiye ve Sicil-i Ahvâl Şubesi gerekli kayıt işlemlerini Mart 1909 tarihinde yaptı (BOA. MF. MKT. 1109/73, 24 Mart 1909/2 Ra 1327, lef 2, lef 3). Mehmet Hilmi Efendi mektepteki görevine 8 Nisan 1909 tarihinde başladı (BOA. MF. MKT. 1109/73, 24 Mart 1909/2 Ra 1327, lef 4; Ahenk

Gazetesi, 3871, 7 Nisan 1909/16 Ra 1327). Kısa süre sonra, yani Ekim 1909 tarihinde mektep muallim-i evvelliğine Kastamonu İdâdî Mektebi'nden mezun Mustafa Zeki Efendi yine 400 kuruş maaşla tayin edildi (BOA. MF. İBT. 246/49, 11 Ekim 1909/26 N 1327). Ancak Mustafa Zeki Efendi görevine başlamadı. Bu sebeple muallim-i evvelik vekâleten idare edildi. Muallim-i evvelliğe mektep muallim-i sâniisi Mustafa Efendi vekâlet etti. Bu arada Şubat 1910 tarihinde boş olan 400 kuruş maaşlı Kula Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine Dârümuallimîn Rüşdiye Şubesi veya yedi senelik idâdî mekteplerinden *Arabî ve ulûm-ı dîniye* derslerinden aliyyülâlâ veya âlâ derece ile mezun olanların müracaat etmeleri halinde tayin edilecekleri gazetelerle ilan edildi (BOA. MF. İBT. 260/42, 2 Şubat 1910/21 M 1328, lef 1). Ancak yine de mektebe muallim-i evvel tayini kısa sürede mümkün olmadı. Aydın Vilâyeti Maârif Müdürlüğü 9 Temmuz 1910 tarihinde Maârif Nezâreti'ne, münhal bulunan Kula Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine daha önce de arz olunduğu üzere Beyrut İdâdî Mektebi'nden mezun Mehmet Haşim Efendi'nin asaleten tayin edilmesi tekrar bildirdi. Tedrisât-ı İbtidâiyye İdaresi'nin 18 Temmuz 1910 tarihinde talebi uygun bulması üzerine muallim-i evvelliğe Mehmet Haşim Efendi tayin edildi (BOA. MF. İBT. 281/30, 26 Temmuz 1910/18 B 1328, lef 1; BOA. MF. İBT. 281/30, 26 Temmuz 1910/18 B 1328, lef 2; BOA. MF. İBT. 284/61, 11 Eylül 1910/6 N 1328, lef 1). Mehmet Haşim Efendi 14 Ağustos 1910 tarihinde görevine başladı (BOA. MF. İBT. 298/41, 22 Ocak 1911/ 21 M 1329). Muallim-i evvelliğe 1911 yılında Ahmet Muhiyyiddin Efendi atandı. Ancak Vefa İdâdî Mektebi'nden mezun Muhiyyiddin Efendi, sağlık sorunları sebebiyle nizâmî süre içinde görevine başlamadı. Aydın Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, Maârif Nezâreti'ne Ahmet Muhiyyiddin Efendi'nin nizâmen müstafi sayılması, yerine İzmir Dârümuallimîn-i İbtidâisi'nden aliyyülâlâ derecede şهادetnâme ile mezun olup vekâleten Kula Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğini yapmak üzere Kula'ya gönderilen Abdülfettah Efendi'nin asaleten atanması gerektiğini bildirdi. Ancak 7 Aralık 1911 tarihinde Tedrisât-ı İbtidâiyye İdaresi, Abdülfettah Efendi'nin Dârümuallimîn Rüşdiye Şubesi'nden mezun veya yedi senelik bir idâdîden şهادetnâmeyi haiz olmadığı için asaleten tayininin uygun olmadığını beyan etti (BOA. MF. İBT. 350/77, 7 Aralık 1911/15 Z 1329). Bununla birlikte Abdülfettah Efendi vekâleten Kula Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine devam etti. Aydın Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, asaleten atanması için Maârif Nezâreti'ne tekrar tahrirat yazdı. Ancak 12 Ocak 1912 tarihinde Tedrisât-ı İbtidâiyye İdaresi aynı gerekçelerle talebi uygun bulmadı. Bu arada muallim-i evvelliğe Üskübî Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğinden müstafi Dağıstanlı Ali Efendi asaleten atandı (BOA. MF. İBT. 356/58, 12 Ocak 1912/22 M 1330). Ancak 17 Ocak 1912 tarihinde Tedrisât-ı İbtidâiyye İdaresi, Sicil Şubesi'nin derkenarına atıfta bulunarak Dağıstanlı Ali Efendi'nin memuriyete başlangıç tarihi olan 1886 yılından itibaren sık sık görev yerinin değiştirildiğini, başarılı bir

muallim-i evvel olmadığını, Kula'nın önemli bir kaza merkezi olduğunu, Erkek Rüşdiye Mektebi'nin üç muallimli, oldukça muntazam bir mektep olduğunu, bu sebeplerle muallim-i evvelliğine daha liyakatli ve daha faal birinin atanması gerektiğini, Dağıstanlı Ali Efendi'nin Kula Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliği yerine Aydın Vilâyeti'ndeki Kadıköy Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine tayininin daha uygun olduğunu ifade etti (BOA. MF. İBT. 357/5, 17 Ocak 1912/27 M 1330). Bu sebeple 1885 doğumlu Abdülfettah Efendi 500 kuruş maaşla mektepteki görevine vekâleten devam etti (BOA. MF. İBT. 417/8, 12 Mart 1913/3 R 1331). Abdülfettah Efendi, daha sonra kendi rızası ile Kınık Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine atandı. Aydın Vilâyeti Maârif Müdürlüğü 19 Eylül 1912 tarihinde Maârif Nezâreti'ne boş olduğu 16 Eylül 1912 tarihli tahrirat ile bildirilen Kula Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine İzmir İdâdî Mektebi'nden mezun olup Mekri Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğinden müstafi Süleyman Efendi'nin vekâleten atandığını bildirdi. Maârif Nezâreti'ne kaydının yapılması gerektiğini bildirdi (BOA. MF. İBT. 396/39, 12 Ekim 1912/1 Za 1330). Süleyman Efendi Eylül 1912 tarihinden itibaren görevine başladı.

Mart 1887 tarihinde Dağıstanlı Ahmet Nuri Efendi muallim-i evvel olarak mektepteki görevine başlayıncaya kadar mektebi muallim-i sâni idare etti. Belirtildiği üzere mektebe atanan ilk muallim-i sâni Halit Efendi idi. Kaza Maârif Komisyonu'ndan almak üzere aylık 300 kuruş maaşla 1884 yılında görevine başladı. 1895 yılında Kaza Maârif Komisyonu, Mehmet Halit Efendi'nin maaşını, gelirlerinin az, masraflarının fazla olması sebebiyle 300 kuruştan altı mecdiyeye düşürdü. Mehmet Halit Efendi maaşının azlığını gerekçe göstererek istifa etti. Bu sebeple Kaza Maârif Komisyonu, yerine, İzmir Dârülmualimîn-i İbtidâisi'nden mezun olup Kula Erkek İbtidâî Mektebi'nde muallim-i evvel olarak görev yapmakta olan Kulalı Mumcuzade Mustafa Efendi'yi 17 Kasım 1895 tarihi itibarıyla vekâleten muallim-i sâni atadı. 18 Nisan 1895 tarihinde Kula Kazası Maârif Komisyonu, muallim-i sânilik için 200, bevvablık için 80 kuruş maârif bütçesinden tahsisat ayrılması gerektiğine karar verdi (BOA. MF. MKT. 287/34, 11 Ekim 1895/21 R 1313, lef 1). Neticede Aydın Vilâyeti Maârif Müdürlüğü'nün gereğini Maârif Nezâreti'ne bildirmesi üzerine bürokratik süreç tamamlandı. Gerekli olan irade-i seniyye 16 Ağustos 1895 tarihinde çıktı (BOA. İrade. Maârif. 3-9 (1313S-7), 16 Ağustos 1895/24 S 1313; BOA. BEO. 50439, 21 Eylül 1895/1 R 1313, lef 1). Mustafa Efendi, Kasım 1895 tarihinde Kula'da imtihana tabi tutuldu. Yapılan imtihanda başarılı bulundu (BOA. MF. MKT. 311/11, 13 Nisan 1896/29 L 1313, lef 1). Maârif Meclisi'nin 5 Şubat 1896 tarihli kararıyla mektebe 200 kuruş maaşla asaleten muallim-i sâni tayin edildi (BOA. MF. MKT. 311/11, 13 Nisan 1896/29 L 1313, lef 2; BOA. MF. MKT. 287/34, 11 Ekim 1895/21 R 1313, lef 2; BOA. MF. MKT. 311/11, 13 Nisan 1896/29 L 1313, lef 3). Mustafa Efendi 1912 yılına kadar muallim-i sâni olarak görev yaptı. 1912 yılında Kuşadası Erkek Rüşdiye

Mektebi muallim-i sâniligine tayin edildi. Kula'da görev yaptığı süre zarfında Kula Erkek Rüşdiye Mektebi'ne muallim-i evvel atanmak için çeşitli tarihlerde girişimlerde bulundu. Ancak muvaffak olamadı. 1912 yılında Kuşadası Erkek Rüşdiye Mektebi muallim-i sâniligine tayin edildi (BOA. MF. İBT. 385/23, 21 Temmuz 1912/6 Ş 1330).

Mektebe talebe sayısının artması sebebiyle 1896 yılında 150 kuruş maaşla muallim-i sâlis atandı (İzmir Gazetesi, 9, 27 Temmuz 1896/16 S 1314). Mahallince seçilen ilk muallim-i sâlis Ahmet Hamdi Efendi idi. Mümeyyiz Heyeti tarafından imtihanı yapılan Ahmet Hamdi Efendi'nin evrakı Maârif Nezâreti'ne asaleti tasdik edilmek üzere gönderildi. Maârif Nezâreti'nde Ahmet Hamdi Efendi'nin asaleti Maârif Meclisi kararıyla tasdik edildi. Ahmet Hamdi Efendi mektepte uzun yıllar görev yaptı. 1910 yılında mektepteki görevine devam etmekteydi. Aynı yıl muallim-i sâlisliğe Süleyman Hilmi Efendi atandı (BOA. MF. İBT. 276/19, 20 Haziran 1910/11 C 1328). 18 Haziran 1911 tarihinde Süleyman Hilmi Efendi muallim-i sâlislik görevine hâlâ devam etmekteydi (BOA. MF. İBT. 329/37, 21 Haziran 1911/23 C 1329).

Mektepte talebelere rika ve sülüs yazılarını talim ettirmek üzere yazı hocası da istihdam edildi. Mektepteki yazı hocalığını 1884 yılından itibaren kaza nüfus memuru İsmail Hamdi Efendi yaptı. 25 Temmuz 1889 tarihinde Maârif Nezâreti Saruhan Sancağı Mutasarrıflığı'na Kula Erkek Rüşdiye Mektebi rika muallimliğini yapmakta olan İsmail Hamdi Efendi ile muallim-i evvel Ahmet Nuri Efendi'nin elyazısı örneklerini göndermesini emretti. Kula Kaza İdare Meclisi Ahmet Nuri Efendi (BOA. MF. İBT. 23/104, 4 Eylül 1889/8 M 1307, lef 1) ile İsmail Hamdi Efendi'nin (BOA. MF. İBT. 23/103, 4 Eylül 1889/8 M 1307, lef 1) elyazısı örneklerini 4 Eylül 1889 tarihinde tasdik etti. Saruhan Sancağı Mutasarrıflığı 13 Eylül 1889 tarihinde elyazısı örneklerini Maârif Nezâreti'ne gönderdi. Mekâtib-i Rüşdiye Müdürlüğü 19 Eylül 1889 tarihinde İsmail Hamdi Efendi'nin elyazısı örneğinin, Ahmet Nuri Efendi'nin elyazısı örneğine tercih edildiğini, İsmail Hamdi Efendi'nin asaletinin tasdik edilerek Muhasebe-i Nezâret-i Umûmiye tarafından kayıt muamelesinin yapılması gerektiğini beyan etti. Muhasebe-i Maârif-i Umûmiye 1 Ekim 1889 tarihinde İsmail Hamdi Efendi'nin 80 kuruş maaşla yazı muallimliğine tayini muamelesini yaptı. Kısa süre sonra Maârif Nezâreti, Saruhan Sancağı Mutasarrıflığı'na bilgi vererek İsmail Hamdi Efendi'nin işe asaleten başlama tarihinin bildirilmesini emretti (BOA. MF. MKT. 112/148, 1 Ekim 1889/5 S 1307, lef 1). İsmail Hamdi Efendi 1910 yılında mektepteki görevine hâlâ devam etmekteydi.

Mektepte bir de bevvab/hademe görev yaptı. Mektebe ilk olarak maaşını Kaza Maârif Sandığı'ndan almak üzere 100 kuruş maaşla 1884 yılında Mehmet Ağa bevvab tayin edildi. Bevvab, muallim-i evvelin verdiği işleri yapmak, mektebin temizlik, düzen ve tertibini sağlamakla görevliydi. Muallim-i sâniligine

birlikte 16 Ağustos 1895 tarihinde çıkan irade-i seniye ile bevvaba, maârif bütçesinden 80 kuruş maaş tahsis edildi (BOA. İrade. Maârif. 3-9 (1313S-7), 16 Ağustos 1895/24 S 1313; BOA. BEO. 50439, 21 Eylül 1895/1 R 1313, lef 1). Küçük Ali Efendizade Süleyman Şevket Efendi bevvab tayin edildi. 8 Kasım 1895 tarihinde görevine başladı (BOA. MF. İBT. 48/58, 15 Aralık 1895/27 C 1313, lef 1). Daha sonraki tarihlerde bevvab atanan Halit Ağa 13 Aralık 1904 tarihinde azledildi. Yerine Mehmet Ağa seçildi. Mehmet Ağa 14 Aralık 1904 tarihinde görevine başladı. Aydın Vilâyeti Maârif Müdürlüğü 25 Ocak 1905 tarihinde Maârif Nezâreti'ne bilgi verdi (BOA. MF. İBT. 156/20, 21 Şubat 1905/16 Z 1322, lef 1).

13 Eylül 1901 tarihinde Kula Erkek Rüşdiye Mektebi'nde birinci sınıfta 62, ikinci sınıfta 32, üçüncü sınıfta 19 olmak üzere toplam 113 talebe vardı (BOA. MF. İBT. 106/47, 13 Kasım 1901/1 Ş 1319). 13 Eylül 1902 tarihinde birinci sınıfta 61, ikinci sınıfta 42, üçüncü sınıfta 17 olmak üzere toplam 120 talebe mevcuttu (BOA. MF. İBT. 129/52, 23 Aralık 1902/22 N 1320, lef 11). 13 Eylül 1903 tarihinde birinci sınıfta 46, ikinci sınıfta 41, üçüncü sınıfta 23 olmak üzere toplam 110 talebe vardı (BOA. MF. İBT. 145/74, 12 Mart 1904/24 Z 1321). 13 Haziran 1905 tarihinde birinci sınıfta 47, ikinci sınıfta 44, üçüncü sınıfta 40 olmak üzere toplam 131 talebe mevcuttu (BOA. MF. İBT. 164/80, 8 Temmuz 1905/5 Ca 1323, lef 7). 13 Haziran 1908 tarihinde birinci sınıfta 48, ikinci sınıfta 44, üçüncü sınıfta 30 olmak üzere toplam 122 talebe vardı (BOA. MF. İBT. 213/43, 8 Ağustos 1908/10 B 1326). 2 Temmuz 1912 tarihinde birinci sınıfta 41, ikinci sınıfta 39, üçüncü sınıfta 23 talebe mevcuttu (BOA. MF. İBT. 395/65, 9 Ekim 1912/ 27 L 1330). Talebe sayıları dikkate alındığında rüşdiye mektebinin talebe temininde herhangi bir sorunla karşılaşmadığı, talebe sayılarının istikrarlı seyir izlediği anlaşılmaktadır. Kasabada açılan ibtidâî mektepler rüşdiye mektebinin başlıca talebe kaynağını teşkil etti.

Mektepten 1890 yılında 23, 1891 yılında 11 (1890-1891/H.1308 Aydın Vilâyeti'ne Mahsûs Salnâme, 1308: 264-265), 1895 yılında 17, 1896 yılında 16 (BOA. MF. MKT. 366/59, 16 Ağustos 1897/17 Ra 1315, lef 1), 1897 yılında 17 (1898-1899/H.1316 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1316: 455), 1899 yılında 27 (BOA. MF. MKT. 551/18, 13 Nisan 1901/23 Z 1318, lef 10), 1912 yılında 22 (BOA. MF. İBT. 395/65, 9 Ekim 1912/ 27 L 1330) talebe şhadetnâme alarak mezun oldu.

Mektepte 1904 yılında birinci sınıfta Tecvîd'li Kurân-ı Kerîm, Ulûm-ı Dîniye, Ahlak, Sarf ve Nahv-ı Osmânî, Fenn-i Zirâat, İmlâ ve Kırâat, Arabî, Fârisî, İlm-i Eşyâ, Hesâp, Hendese, Coğrafya, Târih, Hıfzıssihha, Resim, Hüsn-i hatt; ikinci sınıfta Tecvîd'li Kurân-ı Kerîm, Ulûm-ı Dîniye, Arabî, Türkçe, Fârisî, Hesâp, Coğrafya, Târih, Fenn-i Zirâat, İlm-i Eşyâ, Ahlak, Kırâat ve İmlâ, Hüsn-i Hatt, Resim; üçüncü sınıfta Tecvîd'li Kurân-ı Kerîm, Ulûm-ı Dîniye, Arabî, Türkçe, Fârisî, Hesâp, Coğrafya, Târih, Fenn-i Zirâat, İlm-i Eşyâ, Ahlak, Kırâat ve

İmlâ, Hüsn-i Hatt ve Resim dersleri okutuldu (BOA. MF. İBT. 148/9, 13 Temmuz 1904/29 R 1322). 1910 yılında birinci sınıfta Tecvîd'li Kurân-ı Kerîm, Ulûm-ı Dîniye, Arabî, Fârisî, Hesâp, Sarf-ı Osmânî, Coğrafya, Târîh-i İslâm, Kırâat-ı Türkiye, İmlâ, Ma'lûmât-ı Fenniye, Hüsn-i Hatt; ikinci sınıfta Tecvîd'li Kurân-ı Kerîm, Ulûm-ı Dîniye, Arabî, Fârisî, Ma'lûmât-ı Fenniye, Hesâp, Hendese, Târîh-i Osmânî, Coğrafya, Ma'lûmât-ı Medeniye, Sarf-ı Osmânî, Fransızca, Kırâat-ı Türkiye, Hüsn-i Hatt, Resim; üçüncü sınıfta Tecvîd'li Kurân-ı Kerîm, Ulûm-ı Dîniye, Arabî, Fârisî, Ma'lûmât-ı Fenniye, Hesâp, Hendese, Târîh-i Umûmî, Coğrafya, Ma'lûmât-ı Medeniye, Nahv-ı Osmânî, Fransızca, Kırâat-ı Türkiye, Resim, Hüsn-i Hatt dersleri okutuldu (BOA. MF. İBT. 276/19, 20 Haziran 1910/11 C 1328).

İnşası mahallî imkânlarla 1883 yılında tamamlanan mektep binası, sonraki yıllarda çeşitli tamirler geçirdi (BOA. MF. MKT. 1093/72, 18 Ocak 1909/25 Z 1326).

Kula Çıracak Mektebi

Saruhan Sancağı Mutasarrıfı Cavid Paşa'nın Manisa'da açtığı çıracak mektebi, kısa sürede Aydın Vilâyeti dâhilindeki kaza merkezlerinde de açıldı. Aydın Vilâyeti, mutasarrıflıklara gönderdiği talimatnâme ile uygulamayı vilayet genelinde yaygınlaştırdı. Çıracak mektepleri, kasabalarda esnaf çıracaklarına yönelik açıldı. Eğitim süresi üç yıl olan çıracak mekteplerinde bir muallim-i evvel ile bir muavin görev yapacak, tahsil ücretini çıracakların ustaları verecekti (Gökmen, 2006: 145-147). Çıracak mekteplerinin temel dînî bilgiler, yazı ve hesap ağırlıklı bir programı vardı (1899-1900/H.1317 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1317: 485-486; Ahenk Gazetesi, 34, 29 Haziran 1895/6 M 1313). Kula Çıracak Mektebi, Kurşunlu Camii bitişiğindeki İlyasoğlu Sıbyan Mektebi'nde yetmiş talebe ile 24 Şubat 1900 tarihinde açıldı (BOA. MF. MKT. 500/44, 29 Nisan 1900/28 Z 1317, lef 1). Çıracak Mektebi muallimliğine Gürhane Medresesi'nden mezun ve köy ibtidâî mekteplerinde *usûl-i cedîde* üzere muallimlik yapması için gerekli ehliyetnâmesi bulunan Halil Efendi, her çıracaktan ayda bir kuruş alınmak üzere aylık beş mecdiye maaşla atandı. Kısa süre sonra Maârif Nezâreti Meclis-i Maârif-i Kebîri kararıyla Halil Efendi'nin asaleti tasdik edildi (BOA. MF. MKT. 500/44, 29 Nisan 1900/28 Z 1317, lef 4). Mektepte birinci sınıfta haftada dört gün Elifbâ-yı Osmânî ve Eczâ-yı Şerîfe, bir gün Hesâp, bir gün Tecvîd; ikinci sınıfta haftada altı gün Kurân-ı Kerîm, iki gün İlm-i Hâl, iki gün Hatt ve İmlâ, iki gün Hesâp; üçüncü sınıfta haftada altı gün Kurân-ı Kerîm, bir gün İlm-i Hâl, bir gün Muhtasar Târîh-i Osmânî, iki gün Hat ve İmlâ, bir gün Kesr-i Aşerî ve bir gün Muhtasar Coğrafya dersleri okutuldu (1895-1896/H.1313 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1313: 531-532. Ayrıca bkz. Keleş, 2013: 228). Mektepte 1902 ve 1904 yıllarında yetmişer talebe vardı (1901-1902/H.1319, Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1319: 358; 1903-1904/H.1321 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1321: 352). 1904 yılına kadar görev yapan Halil Efendi'den sonra muallimliğe Hâfız Ahmet Efendi atandı. Hâfız Ahmet Efendi

1909 yılında hâlâ görevine devam etmekteydi (1901-1902/H.1319, Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1319: 358; 1902-1903/H.1320 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1320: 362; 1903-1904/H.1321 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1321: 352; 1905-1906/H.1323 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1323: 340; 1908-1909/H.1326 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, 1326: 670).

Kula Kasabasındaki Rum Mektepleri

Kula Kasabası'nda 1844 yılında Kuzguncuk ve Hızırilyas mahallelerinde Rumlar sakindi. Kuzguncuk Mahallesi'nde 38 hanede 190, Hızırilyas Mahallesi'nde 48 hanede 240 Rum vardı (Kılıç, 2018: 248). Kasabadaki Rum nüfus 1895 yılında Kuzguncuk ve Hızırilyas mahallelerinde 500 hanede 3000 kişiye çıktı (BOA. ŞD. 2655/23, 20 Temmuz 1895/27 M 1313, lef 4). Rumlar âyinleri için kiliseler inşa etmek yanında çocuklarının eğitimi için de mektepler açtı. Kuzguncuk Mahallesi'ndeki kilisenin tamirine 1834 yılında izin verildi (BOA. HAT. 776/36409-A, 20 Temmuz 1834/13 Ra 1250; BOA. A. DVNS. MHM. 251, 6 Nisan 1837/29 Z 1252, s. 63). 1874 yılında Kula Kasabası'nda Rumlara ait iki adet ruhsatsız sıbyan mektebi vardı (BOA. BEO. VGG. d... 1355, 17 Şubat 1874/29 Z 1290, s. 16).

27 Mayıs 1880 tarihinde çıkan irade-i seniye ile Kula Kasabası'nda uzunluğu 34, eni 26 ve yüksekliği 12,5 zirâ olan sıbyan mektebinin inşasına izin verildi (BOA. İrade. Dâhiliye. 65216, 26 Mayıs 1880/16 C 1297, lef 6). 1 Haziran 1880 tarihinde Divân-ı Hümayûn'dan ferman-ı âlî yazıldı (BOA. A. DVNS. KLS. d... 2, 18 Eylül 1887/29 Z 1304, s. 138). Kısa süre sonra mektebe Maârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi'nin 129. maddesi hükümlerine uyması şartıyla Maârif Nezâreti'nin emri üzerine Aydın Vilâyeti Maârif Müdürlüğü tarafından ruhsatnâme verildi (BOA. MF. İBT. 15/65, 9 Ağustos 1880/3 N 1297, lef 1; BOA. MF. İBT. 15/64, 9 Ağustos 1880/3 N 1297, lef 1). 20 Kasım 1895 tarihinde çıkan irade-i seniye ile Kuzguncuk Mahallesi'ndeki Harımarası mevkiinde bulunan Rum kabristânı içinde bir kilise, ileri gelenlerin gömülmelerine mahsus mahal ve kabristân hademesi için üç adet oda inşasına izin verildi (BOA. ŞD. 2655/23, 20 Temmuz 1895/27 M 1313, lef 4; BOA. İrade. AZN. 17/3 (1313C-03), 20 Kasım 1895/2 C 1313, lef 3; BOA. BEO. 53282, 4 Aralık 1895/16 C 1313, lef 1). 25 Kasım 1895 tarihinde Divân-ı Hümayûn'dan emr-i âlî yazıldı (BOA. A. DVNS. KLS. d..., 3, 30 Nisan 1900/29 Z 1317, s. 156, numara: 391). Mart 1896 tarihinde inşaatın temel atma töreni yapıldı (Ahenk Gazetesi, 111, 1 Nisan 1896/17 L 1313).

1899 yılında Kula Kasabası'nda Rumlara ait iki muallimi ve 185 talebesi bulunan bir ibtidâî mektebi, dört muallimi ve 111 talebesi bulunan ibtidâî ve rüşdî derecede bir erkek mektebi ile iki muallimesi ve 36 öğrencisi olan ibtidâî ve rüşdî derecede bir kız mektebi vardı (1898-1899/H.1316 Aydın Vilayeti Salnâmesi, 1316: 455).

Fransız Katolik Mektepleri

Gayrimüslim nüfus bulunan birçok kasabada olduğu gibi Kula Kasabası'nda da misyoner mektepleri açıldı. Kula Kasabası'ndaki Rum nüfus yabancı mekteplerin açılmasında etkili oldu. Kula'daki mektepler Fransız Katolik tarikatı Soeurs de Charité'ye aitti. 1898 yılında Kula Kasabası'nda Soeurs de Charité Mektebi ruhsatsız olarak faaliyet göstermekteydi (BOA. Y. MTV. 172/33, 6 Şubat 1898/14 N 1315, lef 2, s. 3). Kula'da 1901 yılında Soeurs de Charité Mektebi, Dames de Sion Koleji ve St. Joseph de Freres de la Doctrine Chretiennes Mektebi vardı (Mutlu, 2005: 159). Kula Kasabası'nda 1913 yılında Filles de la Charité Erkek Parasız Sanayi Mektebi, Yetimhâne ve Laik Fransız Mektebi mevcuttu (Mutlu, 2005: 190). Osmanlı Devleti ilgili müesseseleri 1901 ve 1913 yıllarında resmen tanımak zorunda kaldı.

Medreseler

19. yüzyıl sonlarında Kula Kazası'nda dört medrese vardı. Gürhane Medresesi, Kurşunlu Medresesi, Paşa Medresesi Kula Kasabası'nda idi. Selendi Medresesi nahiye merkezi Selendi Köyü'nde idi. Çarşı civarındaki Gürhane Medresesi'nde 1900 yılında 50, 1904 yılında 67 talebe vardı. Medresede müderris Halil Efendi idi (1898-1899/H.1316 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1316: 906-907; 1899-1900/H.1317 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1317: 1008-1009; 1903-1904/H.1321 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1321: 374). Kurşunlu Camii yanındaki Kurşunlu Medresesi'nde 1899 yılında 62, 1901 yılında 58 talebe vardı. 1904 yılında müderrisi Mehmet Efendi idi (1898-1899/H.1316 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1316: 906-907; 1900-1901/H.1318 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1318: 1122-1123; 1903-1904/H.1321 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1321: 374). Hükümet Konağı civarındaki Paşa Medresesi'nde 1899 yılında 10, 1904 yılında 15 talebe vardı. Medresede müderris müftü Hasan Efendi idi (1898-1899/H.1316 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1316: 906-907; 1903-1904/H.1321 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1321: 374). Selendi Medresesi Selendi'de çay civarında bulunmaktaydı. 1900 yılında 74, 1902 yılında 52 talebesi vardı (1899-1900/H.1317 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1317: 1008-1009; 1901-1902/H.1319 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1319: 420-421). 1904 yılında müderrisi Hasan Efendi idi (1903-1904/H.1321 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1321: 374).

Sonuç

19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başında Kula Kazası'nda Müslüman Türk ahalinin çocuklarının eğitimi için sıbyan/ibtidâî mektepler, erkek rüşdiye mektebi, çırak mektebi, Hristiyan Rum ahalinin çocuklarının eğitimi için ibtidâî ve rüşdî derecedeki Rum mektepleri hizmet verdi. Kula Kasabası'nda ayrıca

Fransız Katolik misyonerlerine ait mektepler vardı. Kazada ayrıca geleneksel eğitim kurumlarından olan Müslüman ahalinin çocuklarının devam ettiği dört tane medrese vardı.

Kazadaki sıbyan mektepleri büyük ölçüde *usûl-ı atik* üzere eğitim-öğretim vermekteydi. Sayıları *usûl-ı cedîd* üzere eğitim veren ibtidâî mekteplere nazaran oldukça fazlaydı. İbtidâî mektepler *usûl-i cedîd* üzere tedrisatta bulundu. 1902 yılında Kula Kasabası'nda dört tane erkek ibtidâî mektebi vardı. Kaza Maârif Komisyonu tarafından inşa ve tedarik edilen dükkân, han, hamam gibi gelir kaynaklarıyla finanse edildiler. Muallimleri arasında Dârümuallimîn-i İbtidâî mezunları çoğunlukta idi. Kula Kasabası'nda 1895 yılında bir tane kız ibtidâî mektebi açıldı.

Kaza Erkek Rüşdiye Mektebi 1884 yılında açıldı. Mektep binası mahallî imkânlarla kaza kaymakamı Abdi Bey'in gayretleriyle inşa edildi. 1895 yılına kadar mektepteki muallim-i sâni, bevvâb, hüsn-i hatt muallimi maaşları Kaza Maârif Komisyonu tarafından ödendi. 1887 yılında mektebe Dağıstanlı Ahmet Nuri Efendi muallim-i evvel atandı. 1895 yılında muallim-i sâni ve bevvab maaşları için maârif bütçesinden tahsisat ayrıldı. Ahmet Nuri Efendi mektepte uzun yıllar görev yaptı. 1895 yılında muallim-i sâni atanan Kulalı Mumcuzade Mustafa Efendi de uzun yıllar mektepte görev yaptı. Mektebe 1896 yılında bir de muallim-i sâlis tayin edildi. Rüşdiye Mektebi talebe temininde sorun yaşamadığı için aralıksız hizmet verdi. Kazada kız rüşdiye mektebi açılmadı. Kula Kasabası'nda 1900 yılında bir Çıracık Mektebi açıldı. Mektepte esnaf yanına verilen çıracıklara eğitim verildi. Kula Kazası'nda üçü Kula Kasabası'nda, biri Selendi Köyü'nde olmak üzere dört tane de medrese vardı. Medreselerde eğitim geleneksel yöntemlerle verilmeye devam etti.

Kula Kasabası'nda Hızırilyas ve Kuzguncuk mahallelerinde Rumlar meskûndü. Her iki mahallede ibtidâî mektepleri vardı. Bir mahallede ibtidâî yanında rüşdî derecede erkek ve kız mektepleri vardı. Kaza merkezinde Soeurs de Charité Fransız Katolik tarikatına ait mektepler de mevcuttu.

Kaynakça

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-1 Asafî, Divân-1 Hümâyûn Sicilleri Kilise Defterleri

A. DVNS. KLS. d... 2, 18 Eylül 1887/29 Z 1304.

A. DVNS. KLS. d..., 3, 30 Nisan 1900/29 Z 1317.

Bâb-1 Asafî, Divân-1 Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterleri

A. DVNS. MHM. 251, 6 Nisan 1837/29 Z 1252.

Bâb-ı Âlî, Evrâk Odası Belgeleri

BEO. 50439, 21 Eylül 1895/1 R 1313.

BEO. 53282, 4 Aralık 1895/16 C 1313.

Bâb-ı Âlî, Evrâk Odası Vilâyet Gelen-Giden Defterleri

BEO. VGG. d... 1355, 17 Şubat 1874-29 Z 1290.

Sadâret, Mektûbî Kalemî Belgeleri

A. MKT. 168/97, 14 Ocak 1849/19 S 1265.

Sadâret, Mektûbî Kalemî, Mühimme Kalemî Belgeleri

A. MKT. MHM. 460/25, 1 Ağustos 1873/6 C 1290.

Dâhiliye Nezâreti, İdarî Kısım Belgeleri

DH. İD. 222/2, 2 Kasım 1914/13 Z 1332.

Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi

HAT. 776/36409-A, 20 Temmuz 1834/13 Ra 1250.

1255-1309 Yılları İrâdeleri, Dâhiliye

İrade. Dâhiliye. 65216, 26 Mayıs 1880/16 C 1297.

İrade. Dâhiliye. 80733, 10 Mart 1887/14 C 1304.

İrade. Dâhiliye. 68874, 11 Eylül 1882/27 L 1299.

1310-1334 Yılları İrâdeleri, Adliye ve Mezâhib

İrade. AZN. 17/3 (1313C-03), 20 Kasım 1895/2 C 1313.

1310-1334 Yılları İrâdeleri, Maârif

İrade. Maârif. 3-9 (1313S-7), 16 Ağustos 1895/24 S 1313.

1255-1309 Yılları İrâdeleri, Meclis-i Vâlâ

İrade. Meclis-i Vâlâ, 235/8235, 19 Nisan 1852/28 C 1268.

Maârif Nezâreti, Tedrisât-ı İbtidâîye Belgeleri

MF. İBT. 106/47, 13 Kasım 1901/1 Ş 1319.

MF. İBT. 129/52, 23 Aralık 1902/22 N 1320.

MF. İBT. 145/74, 12 Mart 1904/24 Z 1321.

MF. İBT. 148/9, 13 Temmuz 1904/29 R 1322.

MF. İBT. 15/64, 9 Ağustos 1880/3 N 1297.

MF. İBT. 15/65, 9 Ağustos 1880/3 N 1297.

MF. İBT. 156/20, 21 Şubat 1905/16 Z 1322.
MF. İBT. 164/80, 8 Temmuz 1905/5 Ca 1323.
MF. İBT. 20/121, 28 Mart 1887/3 B 1304.
MF. İBT. 200/129, 25 Aralık 1907/20 Za 1325.
MF. İBT. 213/43, 8 Ağustos 1908/10 B 1326.
MF. İBT. 220/32, 30 Ocak 1909/8 M 1327.
MF. İBT. 228/6, 17 Mart 1909/24 S 1327.
MF. İBT. 23/103, 4 Eylül 1889/8 M 1307.
MF. İBT. 23/104, 4 Eylül 1889/8 M 1307.
MF. İBT. 230/26, 29 Mart 1909/7 Ra 1327.
MF. İBT. 230/31, 30 Mart 1909/8 Ra 1327.
MF. İBT. 230/54, 1 Nisan 1909/10 Ra 1327.
MF. İBT. 230/93, 4 Mayıs 1909/13 R 1327.
MF. İBT. 232/83, 12 Mayıs 1909/21 R 1327.
MF. İBT. 246/49, 11 Ekim 1909/26 N 1327.
MF. İBT. 260/42, 2 Şubat 1910/21 M 1328.
MF. İBT. 276/19, 20 Haziran 1910/11 C 1328.
MF. İBT. 281/30, 26 Temmuz 1910/18 B 1328.
MF. İBT. 284/61, 11 Eylül 1910/6 N 1328.
MF. İBT. 29/123, 25 Temmuz 1892/29 Z 1309.
MF. İBT. 298/41, 22 Ocak 1911/ 21 M 1329.
MF. İBT. 329/37, 21 Haziran 1911/23 C 1329.
MF. İBT. 350/77, 7 Aralık 1911/15 Z 1329.
MF. İBT. 356/58, 12 Ocak 1912/22 M 1330.
MF. İBT. 357/5, 17 Ocak 1912/27 M 1330.
MF. İBT. 385/23, 21 Temmuz 1912/6 Ş 1330.
MF. İBT. 395/65, 9 Ekim 1912/ 27 L 1330.
MF. İBT. 396/39, 12 Ekim 1912/1 Za 1330.
MF. İBT. 417/8, 12 Mart 1913/3 R 1331.
MF. İBT. 48/58, 15 Aralık 1895/27 C 1313.

Maârif Nezâreti, Mektûbî Kalemi Belgeleri

- MF. MKT. 1036/6, 21 Ocak 1908/17 Z 1325.
MF. MKT. 1045/15, 24 Mart 1908/20 S 1326.
MF. MKT. 1093/72, 18 Ocak 1909/25 Z 1326.
MF. MKT. 1107/59, 18 Mart 1909/25 S 1327.
MF. MKT. 1109/73, 24 Mart 1909/2 Ra 1327.
MF. MKT. 112/148, 1 Ekim 1889/5 S 1307.
MF. MKT. 2/115, 14 Temmuz 1872/8 Ca 1289.
MF. MKT. 287/34, 11 Ekim 1895/21 R 1313.
MF. MKT. 311/11, 13 Nisan 1896/29 L 1313.
MF. MKT. 366/59, 16 Ağustos 1897/17 Ra 1315.
MF. MKT. 473/20, 23 Ekim 1899/17 C 1317.
MF. MKT. 500/44, 29 Nisan 1900/28 Z 1317.
MF. MKT. 551/18, 13 Nisan 1901/23 Z 1318.
MF. MKT. 568/15, 6 Temmuz 1901/19 Ra 1319.
MF. MKT. 644/7, 15 Temmuz 1902/8 R 1320.
MF. MKT. 93/55, 24 Mart 1887/28 C 1304.

Bâb-ı Âlî Bünyesindeki Diğer Dairelere Ait Belgeler, Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri

- MVL. 1035/142, 19 Haziran 1867/16 S 1284.
MVL. 25/5, 22 Aralık 1847/14 M 1264.
MVL. 286/52, 22 Mart 1855/3 B 1271.
MVL. 677/24, 4 Eylül 1864/2 R 1281.
MVL. 879/12, 23 Eylül 1866/13 Ca 1283.

Bâb-ı Âlî Bünyesindeki Diğer Dairelere Ait Belgeler, Şûrâ-yı Devlet Belgeleri

- ŞD. 1089/83, 5 Nisan 1909/14 Ra 1327.
ŞD. 1375/68, 25 Eylül 1870/28 C 1287.
ŞD. 2655/23, 20 Temmuz 1895/27 M 1313.

Yıldız, Mütenevvi Marûzât Evrâkı

- Y. MTV. 172/33, 6 Şubat 1898/14 N 1315.

Mevzûât

Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi, *Düstûr*, I. Tertîb, 2. Cilt, Matbaa-ı Âmire, Dersâadet 1289, 184-219.

Maârif Salnâmeleri

1898-1899/H.1316 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1. Sene, Dârülhilafetilaliyye, Matbaa-ı Âmire, 1316.

1899-1900/H.1317 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 2. Sene, Dârülhilafetilaliyye, Matbaa-ı Âmire, 1317.

1900-1901/H.1318 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 3. Sene, Dârülhilafetilaliyye, Matbaa-ı Âmire, 1318.

1901-1902/H.1319 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 4. Sene, Dârülhilafetilaliyye, Matbaa-ı Âmire, 1319.

1903-1904/H.1321 Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 6. Sene, Dârülhilafetilaliyye, Asır Matbaası, 1321.

Aydın Vilayeti Salnâmeler

1886-1887/M.1302 Aydın Vilâyeti'ne Mahsûs Salnâme, Defa 7, Vilâyet Matbaası.

1890-1891/H.1308 Aydın Vilâyeti'ne Mahsûs Salnâme, Defa 13, cilt 1, Vilâyet Matbaası.

1890-1891/H.1308 Aydın Vilâyeti'ne Mahsûs Salnâme, Defa 13, cilt 2, Vilâyet Matbaası.

1893-1894/H.1311, Aydın Vilâyeti Salnâmesi, Defa 14.

1895-1896/H.1313 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, Defa 16, Vilâyet Matbaası.

1898-1899/H.1316 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, Defa 19, Vilâyet Matbaası.

1899-1900/H.1317 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, Defa 20, Vilâyet Matbaası.

1901-1902/H.1319, Aydın Vilâyeti Salnâmesi, Defa 21.

1902-1903/H.1320 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, Defa 22, Vilâyet Matbaası.

1903-1904/H.1321 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, Defa 23.

1905-1906/H.1323 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, Defa 24, Vilâyet Matbaası.

1908-1909/H.1326 Aydın Vilâyeti Salnâmesi, Defa 25, Vilâyet Matbaası.

Gazeteler

Ahenk Gazetesi, 3871, 7 Nisan 1909/16 Ra 1327.

Ahenk Gazetesi, 934, 13 Eylül 1899/7 Ca 1317.

Ahenk Gazetesi, 111, 1 Nisan 1896/17 L 1313.

Ahenk Gazetesi, 34, 29 Haziran 1895/6 M 1313.

Ahenk Gazetesi, 87, 31 Aralık 1895/14 B 1313.

Hizmet Gazetesi, 292, 27 Ekim 1889/2 Ra 1307.

Hizmet Gazetesi, 44, 13 Nisan 1887/19 B 1304.

Hizmet Gazetesi, 49, 1 Mayıs 1887/7 Ş 1304.

Hizmet Gazetesi, 701, 9 Kasım 1893/29 Ra 1311.

Hizmet Gazetesi, 717, 3 Ocak 1894/25 C 1311.

İzmir Gazetesi, 9, 27 Temmuz 1896/16 S 1314.

Araştırma Eserleri

Altınova, A. (2010). Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı.

Çakmak, B. (2011). Modernleşen Osmanlı Taşrasında Maârif: Uşak Kasabası'nda Açılan Özel Okullar. *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, 7/14, 40-64.

Demirel, M. (2002). Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri. *Türkler*, 15, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 64-93.

Dobrev, M. (2015). Tuna Vilayeti'nde Haydi Okula Kampanyası! Taşrada Eğitim Reformları Nasıl Yürütülüyordu? Rüşdiyeler Örneği. İçinde E. Tural ve S. Çapar (Ed.). 1864 Vilâyet Nizâmnamesi (ss. 163-176). Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Emecen, F. (2003). Manisa. *TDVİA*, 27, 577-583.

Gökmen, E. (2006). Aydın Vilayetinde Çırac Mektepleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4/2, 141-152.

Güçtekin, N. (2015). *İstanbul'daki Husûsî Mektepler (1873-1922)*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Gündüz, M. (2018). II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim. İçinde M. Gündüz (Ed.). *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi* (ss. 87-115). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Keleş, E. (2013). II. Abdülhamid Devrinde Aydın Vilayetinde Sanat ve Meslek Okulları. *History Studies International Journal of History A Tributeto Prof. Dr. Halil İNALCIK*, 5/2, 199-239.

Kılıç, L. A. (2018). Kula Kazası Gayrimüslim Mahallelerinin Sosyo-ekonomik Yapısı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 243-266.

Koçak, C. (1985). Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 2, 485-494.

Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Mahmud Cevad (1338). *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*. İstanbul: Matbaa-ı Âmire.

Mutlu, Ş. (2005). *Osmanlı Devletinde Misyoner Okulları*. İstanbul: Gökkuşbu.

Özcan, A. (1992). Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi. *İçinde 150. Yılında Tanzimat* (ss. 441-474). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Öztürk, C. (1993). Dârülmualimîn. *TDVİA*, 8, 551-552.

Somel, S. A. (2010). *Osmanlı'da Eğitim Modernleşmesi (1839-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şişman, A. (2006). *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.